

A BÉCSI DIPLOMATAKÉPZÉS TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

A Brief History of Diplomatic Training in Vienna

Kisling Zénó^{1 2}

Absztrakt: A tanulmány a Bécsben mai napig működő Diplomáciai Akadémia történetét foglalja össze röviden, mely intézmény múltja egészen Mária Terézia koráig visszanyúlik. Habár a II. világháború alatt és után egy ideig működését felfüggesztették, ma újra előkelő intézménynek számít. Az Akadémia a magyar diplomaták képzésében is fontos szerepet játszott, és különösen a dualizmusban több magyar hallgatója fontos pozíciót töltött be a Monarchia külügyi szolgálatában. Az intézmény megismerése az idén induló Magyar Diplomáciai Akadémia számára is szolgálhat tanulságokkal, ezért tanulmányomban röviden összefoglalom a bécsi Akadémia létrejöttének okait. A dualizmus időszakában volt a legtöbb magyar vonatkozása, így a hangsúlyt is erre a korszakra helyeztem.

Kulcsszavak: diplomata-képzés, külügyi szolgálat, dualizmus, intézménytörténet

Abstract: This short essay focuses on the history of the Diplomatic Academy of Vienna, active today as well, whose history began during the reign of Queen Maria Theresa. Despite having closed its doors during and after the Second World War, this institute is again considered of great prestige. The Academy played an important role in the training of Hungarian diplomats too, and especially during the Austro-Hungarian Monarchy many of his Hungarian pupils had important jobs in the foreign service of the Monarchy. The informations about the institute would also be

¹ A szerző az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatója, osztatlan földrajz-történelem tanárszakra, a hatodik évfolyamon. Elérhetőség: zenokep79@gmail.com

² A tanulmány az ELTE Tehetség gondozási Tanácsának támogatásával és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

useful because the Hungarian Diplomatic Academy starts in this autumn, so I summarize the reasons for the founding of the Vienna Academy. Hungarian connections were the most intensive during dualism, therefore this period became of the center of this study.

Keywords: diplomatic training, Austro-Hungarian Monarchy, institutional history

BEVEZETÉS

Az osztrák fővárosban zajló diplomataképzés rendkívül nagy múltra tekint vissza, ugyanis itt tanultak azok a diplomaták, konzulok és külügyi hivatalnokok, akik az európai nagyhatalmi politikában évszázadokon át fontos szerepet játszó Habsburg Monarchia nemzetközi kapcsolatait irányították. Ebből kifolyólag a bécsi Keleti Akadémia, majd később Konzuli Akadémia néven működő intézmény múltja nem elhanyagolható a Habsburg Birodalom működésének szempontjából.³ Az intézmény 1754 és 1941 között megszakítás nélkül működött,⁴ majd a II. világháború után, 1964-ben újjászervezték és azóta is működik *Diplomatische Akademie Wien* (magyar elnevezéssel: bécsi Diplomáciai Akadémia) néven.⁵

Működése, tanrendje és azok átalakításai hasznos tanulással szolgálhatnak a 2020 őszén induló Magyar Diplomáciai Akadémia számára is. Emellett jobban megismerhetjük egy nagyhatalom külpolitikai káderpolitikáját, hiszen a nagy háború előtti évek osztrák-magyar külpolitikáját alakító személyek jelentős része ezen az Akadémián tanult, így az itt szerzett tapasztalatok és tudás nem elhanyagolható módon befolyásolta tevékenységüket.⁶ Ez alapján tanulmányomban az Akadémia működését szeretném bemutatni, leginkább a tantervi és képzési változások mentén, amelyek legtöbbször a világ politikai-gazdasági változásaira adott reakciók is egyben. Szintén fontos célom, hogy bemutassam, milyen társadalmi szerepe volt az intézménynek, elsősorban a magyar származású diplomaták életében. Ez a cél a fókusz a dualizmus időszakára irányítja, ami így a magyar diplomataképzés múltjába is betekintést nyújt. Habár az intézmény tantervi,

³ A névváltozások ellenére a dolgozatban általános hivatkozásként az Akadémia kifejezést használom.

⁴ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 10.o.

⁵ Uo. 30.o.o

⁶ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 152.o.

módszertani alapvetései már több, mint száz évvel korábbra nyúlnak vissza, érdemes azt is megemlíteni, hogy az 1964-ben újjászervezett Akadémia korábbi igazgatója, Heinrich Pfusterschmid-Hardtenstein a mai napig megfontolandónak és megbecsülendőnek tartja ezeket.⁷

A bevezetésből is érzékelhető, hogy a tanulmány a hagyományos történeti módszertannal dolgozik, amelynek keretében dolgozatomat az általam Bécsben tanulmányozott *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* irataira alapozom, illetve ezen iratok tartalmát a témában írt tudományos igényű munkák állításával ütköztettem. Az elsődleges forrásaim közül kiemelendő az intézmény 150. évfordulójára írt hivatalos emlékkönyv,⁸ amit szintén a *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-ban tanulmányozhattam. A témát feldolgozó irodalmak túlnyomó többsége német nyelvű. Ezek közül is ki kell emelni a fentebb említett igazgató, Heinrich Pfusterschmid-Hardtenstein munkáját, aki megírta az Akadémia rövid történetét német és angol nyelven is,⁹ illetve a nevéhez köthető a Habsburg Monarchia történetének több kötetes feldolgozásában egy hosszabb tanulmány, amely az Akadémia létrejöttét és az Osztrák-Magyar Monarchia évei alatti működését mutatja be.¹⁰ Emellett az Akadémia történetével foglalkozó rövidebb részleteket csak más témával foglalkozó szaktudományi munkákban találhatunk elvéve, ilyen például Engelbert Deusch: *Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarn) von 1825–1918*. című munkája vagy magyar nyelven Tefner Zoltán tanulmánya. Utóbbi a nyelvtanítás szempontjából foglalkozik az intézménnyel. Illetve Diószegi István: *Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája* című munkájában találhatunk még említést a témában. A magyar diplomaták és külügyi dolgozók szerepének megismeréséhez Somogyi Éva két munkáját használtam fel.¹¹

⁷ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 162.o.

⁸ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive, Archive der Konsularakademie, Bücher 142. (továbbiakban: HHSTA, SB, AKA)

⁹ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008.o

¹⁰ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989

¹¹ SOMOGYI, 2006; SOMOGYI 2008.

I. KELETI AKADÉMIÁBÓL KONZULI AKADÉMIA

1.1. Az Akadémia létrejötte

A külügyi pályára felkészítő akadémia ötlete kezdetben csak gyakorlati célokat szolgált és nem is feltétlenül a külügyi hivatásra készített fel. Az intézmény, amely 1754. január 1-én nyitotta meg kapuit, az akkori Habsburg Birodalmi kancellár, Wenzel Anton Eusebius von Kaunitz ötletéhez köthető. Ő az inspirációt valószínűleg a párizsi nagyköveti megbízatása során megismert *École des Langues Orientales* intézményétől nyerte. A megalapított intézmény ekkor a Keleti nyelvek Császári Akadémiája nevet kapta, de rövid időn belül mindenki csak Keleti Akadémiának nevezte.¹² Azt, hogy miért volt szükség erre az intézményre maga Kaunitz fogalmazta meg: „Bécsben, a császári udvar által szemmel tartva, tehetséges fiatalokat [gyűjtünk össze], akik mind a Keleten, mind a Nyugaton szükséges nyelvekben, de ezen kívül – az arra hivatott tanárok által – a tudományokban is olyan képzésben részesülnek, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy Ausztria kereskedelmi és politikai érdekeit a Keleten jól képviseljék.”¹³ Ahogy az idézetből kiolvasható, az Akadémia legfőbb céljának a nyelvtudás és az államhoz hű apparátus nevelését kívánták. Erre az átalakuló hatalmi-politikai viszony miatt volt szükség. A török uralom alól felszabadító háborúkat követő, és a Mária Terézia uralma alatti nemzetközi konfliktusok megkövetelték a Habsburg Birodalomtól, hogy ne csak a csatamezőn, de a tárgyalóasztalnál is megfelelően képesített apparátussal dolgozzon. Ez különösen az 1700-as években megélenkülő keleti kereskedelmi kapcsolatok során volt igaz, ahol kezdetben helyi görög, török népességből toboroztak tolmácsokat a Portával való kapcsolattartáshoz, ezek a személyek azonban gyakran visszaéltek a beléjük fektetett bizalommal.¹⁴

Az újonnan létrehozott intézményben ennek megfelelően jelentős hangsúlyt fektettek a nyelvoktatásra, de igyekeztek megtalálni az egyensúlyt a speciális kereskedelmi-politikai órák és a nyelvórák között. Emellett lefektették az Akadémia belső szabályzatát.¹⁵ Ahogy az idézetből is kiolvasható az intézmény bentlakásos iskolaként működött, amit a jezsuita

¹² PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 139.o.

¹³ TEFNER, 2010. 633.o.

¹⁴ DEUSCH, 2017. 40.o.

¹⁵ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 139.o.

rend által felügyelt bécsi egyetem filozófia tanszékéhez kötöttek, de mint önálló intézményt. A jezsuita befolyás ennek ellenére az Akadémián is jelen volt, így az első három igazgatót is a rend adta.¹⁶ Emellett a Kancellária, majd az 1848-ban létrejövő Külügyminisztérium is felügyelte az intézmény működését.¹⁷ Az Akadémiának és képzésének gyorsan növekedett a presztízse, amely elsősorban annak volt köszönhető, hogy végzősei előtt legtöbbször biztos karrier lehetőség állt.¹⁸

1.2. A képzés és változásai

Az Akadémia tantárgy-struktúrája, céljainak megfelelően nyelvi órákból és szakmai tárgyakból állt. Ezek a szakmai tárgyak a hittan, földrajz, történelem és kalligráfia voltak. A nyelvi órák kezdetben a török, olasz, latin, francia és újjörög nyelvekre korlátozódtak. Ezeket az órákat továbbá kiegészítették még készség-tárgyak és -tevékenységek is, mint a vívás, úszás, lovaglás és tánc-órák.¹⁹ A tanulással töltendő idő így szinte a teljes napot lefedte. Kezdetben nem volt felvételi vizsga, az Akadémiára szabadon lehetett jelentkezni, később, 1833-ban az akkori igazgató, Joseph Othmar Ritter von Rauscher vezeti be a felvételi vizsgát, amihez a minimum követelményként a gimnáziumi végzettséget is kikötötte.²⁰ Ez volt az első komolyabb reform az Akadémia életében. Ezzel párhuzamosan növekedett a tanulható nyelvek száma is. Ez kezdetben az arab és a perzsa nyelvet jelentette. A kiegyezést követően a magyar igényeknek megfelelően a magyar nyelv is bekerült a tanmenetbe, mint az állam egyik hivatalos nyelve, végül a századfordulóra a Monarchia balkáni érdekeltségének növekedésével párhuzamosan kerültek be a képzésbe a különböző balkáni nyelvek, illetve megjelent a távol-keleti kapcsolatok miatt a kínai és a japán is.²¹

Az Akadémia életében a következő jelentős változást az 1848-1849-es év eseményei okozták. Ez leginkább a fiatal tanulók körében népszerű új eszmék és forradalmi hangulatban érhető tetten és amelynek a legfőbb eredménye, hogy a jezsuita felügyeletet háttérbe szorítva, igyekeztek a világi befolyást növelni. Ennek következtében új fegyelmi szabályokat vezettek be

¹⁶ UO. 140

¹⁷ DIÓSZEGI, 2001. 156.o.

¹⁸ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 12–13.o.

¹⁹ TEFNER, 2010. 634.o.

²⁰ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 142.o.

²¹ UO. 142.o.

és új tanárok is érkeztek az Akadémiára.²² Az ezt követő években egyre több kritika vetődött fel az intézmény működésével kapcsolatban és viszonylag gyakran merült fel az intézmény bezárásának a terve is. A kérdés 1849-ben, 1858-ban, 1863-ban, 1876-ban, 1883-ban, 1886-ban, 1898-ban, sőt még 1908-ban is előkerült.²³ A fő kritikát legtöbbször az anyagiak jelentették, miszerint túl sokat költött az állam az intézményre, ahhoz képest, hogy mennyi tanuló járt oda. Emellett sokszor megkérdőjelezték a kikerült tanulók alkalmasságát és szaktudását is.²⁴ Utóbbi kritika azonban nem állja meg a helyét, hiszen az Akadémia rendkívül speciális feladatokra készítette fel növendékeit, akikre a Monarchia intézményeinek szüksége is volt. Erre az 1861-ben kinevezett új igazgatónak, Ottokar Maria Freiherr von Schlechta von Wschehrd-nek sikerült felhívnia a minisztérium figyelmét, így az intézmény tovább működhetett.²⁵ Eközben az Akadémiát sikerült egyre inkább eltávolítani az egyházi befolyástól, amelyben nagy lépés volt az 1868/1869-es tanév, amikortól bármely felekezet tagja szabadon jelentkezhetett. Azonban a felvételnél továbbra is előnyt jelentett, ha az illető a katolikus felekezet tagja volt, viszont ezt leginkább a Monarchia Balkánon gyakorolt kultuszprotektori szerepére lehetett visszavezetni. A balkáni konzulátusok mindennapi életében ugyanis ez fontos politikai tevékenységként jelent meg.²⁶

1.2.1. Az 1898-as reform: Konzuli Akadémia

A 19. század végének nemzetközi politikájának alakulása és a második ipari forradalom kibontakozása az Osztrák-Magyar Monarchiát is új kihívások elé állították. Ezt maga Goluchowski külügyminiszter fogalmazta meg, a magyar delegációk előtt elmondott 1897. november 20-i beszédében. Ebben annak a véleményének adott hangot, miszerint a 20. század a kereskedelemről és az államok ebben elfoglalt helyzetéről, versenyéről fog szólni, ennek megfelelően a Monarchia külügyi apparátusát is jobban fel kell készíteni a kereskedelmi-gazdasági kérdésekben való helytállásra.²⁷ A beszéd

²² PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 15.o.

²³ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 123.o.

²⁴ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 146–149.o.

²⁵ UO. 149.o.

²⁶ Lásd bővebben: Csaplár-Degovics Krisztián (2010): Az albán nemzetvéallás kezdetei (1878–1913): a Rilindja és az államalapítás korszaka, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. 173–197.o.

²⁷ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989, 161.o.

következménye egy tanácskozás lett a külügyminiszter és az akkori igazgató, illetve az Akadémia prefektusai között, melynek eredményeit Michael Freiherr Pidoll von Quintenbach igazgató egy 1898. május 27-ei memorandumban foglalta össze. A tervezet kedvező fogadtatásra talált, az intézményt teljes mértékben átszervezték, ezt Ferenc József 1898. július 7-én hagyta jóvá.²⁸

A legfontosabb változás, hogy a leendő követeket és konzulokat minél jobban felkészítsék a Monarchia kereskedelmi érdekeinek megvédésére, ezáltal jelentősen csökkentették a nyelvi órák arányát és növelték a szakmai órák számát. A korábbi kritikák, amely szerint a tanulók túlterheltek, szintén megfontolásra kerültek, így az Akadémia tanmenetében az órák száma is csökkent a korábbiakhoz képest.²⁹ Az újjászervezés következtében az Akadémia képzését szétválasztották nyugati és keleti osztályokra, megnövelték a speciális ismereteket adó, és a gyakorlati tudást nyújtó órák számát. Ez elsősorban a kereskedelmi-, jogi- és politikai ismeretekről szóló órák számának növekedését jelentette, míg a nyelvóráké csökkent. A képzés a korábbi időtartamú maradt, azaz öt évfolyam elvégzése volt szükséges az akadémiai képzés abszolválásához.³⁰ A nyugati tanfolyamon heti 12-14 speciális ismeret adó óra volt, amihez 11-12 nyelvi óra tartozott, míg a keleti tanfolyamon a speciális ismereteket adó órák száma azonos volt, azonban ezek 15-19 nyelvi órával egészültek ki.³¹ A tanrend átszervezése mellett rendkívül fontos volt, hogy a képzési módszerekben is újítottak, ettől kezdve lett meghatározó a szemináriumi képzés az intézményben, amely egyre többször szakmai utazásokkal egészült ki egy-egy vállalkozás meglátogatásával vagy épp egy-egy külügyi szolgálati hely felkeresésével (például, 1908-tól különösen megnőtt a boszniai tanulmányi kirándulások száma).³² Az átszervezés fontos következménye volt az Akadémia nevének megváltozása, amely szintén Ferenc József 1897. július 7-ei jóváhagyásával vált hivatalossá. Ettől kezdve nevezték az intézményt Császári és Királyi Konzuli Akadémiának.³³

Az új név mellett új épületet is kapott az Akadémia, amely átadására 1904-ben került sor. Az új épület átadásáig is többször költözött az

²⁸ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 166.o.

²⁹ HHSTA, SB, AKA, BÜCHER 142. 39.o.o

³⁰ UO. 40–41.o.

³¹ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 166.o.

³² UO. 165.o.

³³ HHSTA, SB, AKA, BÜCHER 142. 60.o.

Akadémia, kezdetben a bécsi egyetem filozófiai tanszékén működött, majd jezsuita templomok és épületek adtak otthont az intézménynek, míg végül először az úgynevezett Jakoberhof épületében önállóként működhetett. 1883-ban azonban gazdasági és adminisztrációs szempontból is összevonták a Theresianummal. Végül innen költözött 1904-ben a teljesen új épületbe, amely „új épület áll egy főépületből, melynek négy emeletét egy széles főlépcső és egy melléklépcső köti össze, két szárnya pedig a kertbe nyúl [...] A főhomlokzat egyszerű és nyugodt hatású, a középrészt, melyet a főbejárat és a nagy lépcsőház jellemez, attika koronázza; a sarok-risalitokat barokk-kupola és két allegorikus dombormű díszíti.”³⁴ Az épület megfelelt az Akadémia minden igényének, négy előadóteremmel, szemináriumi termekkel, kollégiumi szobákkal, gőzfűtéssel és villanylámpákkal volt felszerelve. Ezek mellett közösségi terekben is bővelkedett, úgymint, az 1898-ban tudományos alapon újraszervezett könyvtár, biliárdszoba vagy épp az étterem.³⁵ Az Akadémia ebben az időszakban volt a legsikeresebb, ekkor körülbelül 50 aktív hallgatója van minden tanévben, egészen a háború kezdetéig, amely gyökeres változásokat eredményezett.³⁶

II. AZ AKADÉMIA SZEREPE A DUALIZMUS ÁLLAMAPPARÁTUSÁBAN

„Aki belép a Ballhausplatzra megszűnt egy nemzet képviselője lenni” írja Somogyi Éva a dualista külügyi apparátusról.³⁷ A fenti állítás leginkább a kiegyezés utáni években a Külügyminisztériumba kerülő hivatalnokokra volt igaz és ehhez a Keleti Akadémia (később Konzuli Akadémia) is hozzájárult. Mivel az udvarhoz közelálló, állandó felügyelet alatt álló intézményről van szó, így a lojalitás alapvető elvárásként fogalmazódott meg, ahogy azt már Kaunitz kancellár korábbi idézetéből is kiolvasható. Így biztosította az állam az uralkodóhoz hű, a birodalom érdekeit képviselő apparátusát.³⁸

2.1. Az apparátus utánpótlása

Az Akadémia működésének középpontjában 1918-ig tehát a külügyi hivatali apparátus utánpótlása állt. Azonban, mint a tantárgystruktúra

³⁴ HHSTA, SB, AKA, BÜCHER 142. 62–63.o.

³⁵ UO. 32; 63.o.o

³⁶ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 180.o.

³⁷ SOMOGYI, 2006. 91.o.

³⁸ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 14.o.

bemutatásánál láttuk ez kezdetben nem jelentett tudatosan diplomata-képzést, ezt csak az 1898-as reform után mondható el.³⁹ Kezdetben a cél a nyelvtudás és a szakmai tapasztalat általi külképviselőre való felkészítés volt, azonban a folyamatos szakember-hiány miatt, egyre több tanuló került a Külügyminisztérium alkalmazásába is. Ez különösen a dualizmus időszakára lesz igaz, amikor a birodalom Külügyminisztériumának működését és a külföldi szolgálati helyek többségét az Akadémia növendékeivel töltötték fel.⁴⁰

A külügyi pálya hagyományosan az arisztokrácia előtt állt nyitva, egyrészt az uralkodóhoz kötődő lojalitásuk miatt, másrészt pedig csak ez a társadalmi osztály engedhette meg magának a sokszor igen költséges külföldi utazásokat. Azonban a modern közigazgatási állam létrejöttével és az állam által fenntartott konzulátusi rendszer kialakulásával ez a karrier lehetőség megnyílt az alsóbb osztályok előtt is,⁴¹ habár a magasabb tisztségeket az esetek többségében csak nemes-ember, vagy arisztokrata tölthette be.⁴² Ugyanakkor az Akadémiának nagy szerepe volt a karrier-lehetőség alsóbb osztályokra történő kiterjesztésében is. Erre már rögtön az első tanév példaként szolgál, amikor az első nyolc tanuló közül öt nem arisztokrata származású volt.⁴³ Később pedig a szaktudás és a nyelvtudás megalapozásával járult hozzá a leendő karrierépítéshez és ezzel növelte a társadalmi mobilitás lehetőségét is, ugyanis a karrier gyakran címadományozással is járt.⁴⁴ Különösen a dualizmus időszakában az előrelépés lehetőségét egyre inkább megszabta a szaktudás, 1870-től bevezették a kötelező diplomata-vizsgát is (bár ilyen vizsga nélkül is sokáig hivatalban maradtak még diplomaták).⁴⁵ Érdekes azonban megjegyezni, hogy maga Ferenc József a külügyet udvari hivatalnak tekintette, és ez a gondolkodás azonban előnyben részesítette az arisztokráciát a különböző pozíciók betöltésénél.⁴⁶

1848 után megnőtt a bürokrácia szerepe a Habsburgok államában, amelyben 1867 után a magyarok jelentősége és száma is folyamatosan nőtt. Ez a paritás elvének volt köszönhető, miszerint a magyarokat ugyanolyan

³⁹ DIÓSZEGI, 2001. 164.o.

⁴⁰ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 152.o.

⁴¹ UO. 128.o.

⁴² SOMOGYI, 2006. 116.o.

⁴³ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 131.o.

⁴⁴ UO. 132.o.

⁴⁵ SOMOGYI, 2008. 15.o.

⁴⁶ SOMOGYI, 2006. 156.o.

arányban kellett alkalmazni a közös minisztériumokban, mint amilyen arányban megállapodott a két birodalom fél az állam anyagi terheinek viselésében.⁴⁷ Ennek teljes megvalósítása azonban sokszor inkább követelés maradt a magyar részről, mintsem valóság. Ugyanakkor a magyarok száma a közös külügyminisztériumban a századforduló felé közeledve folyamatosan nőtt. Az első nagyobb létszám-emelkedés Gustav Kálnoky külügyminiszter hivatali ideje alatt történt (1891–1895), ekkortól a magyarok végleg beépültek a kettős monarchia hivatali apparátusába.⁴⁸ A korszakból fennmaradt akadémiai felvételi jegyzőkönyvekben a nemzetiséget nem jelölték (így a magyarok pontos számát nehéz meghatározni), azonban a születési helyet igen, ez alapján elmondható, hogy az 1880-as években a magyar birodalomfélből felvett akadémiai hallgatók száma 2-6 között mozgott, ami körülbelül a felvételizők számának a felének felelt meg.⁴⁹ Ez az arány és az, hogy az Akadémia tanulói a birodalom sok nemzetiségét képviselték, tovább növelték az Akadémia működésének sikerességét, hiszen a tanulók egymást is segíthették a különböző nyelvek elsajátításában.⁵⁰ Érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy a nacionalizmus korszakában ellentétek is akadtak a tanulók között.⁵¹ A korszak meghatározó magyar személyei közül többen is tanultak az Akadémián, közülük kiemelendő báró Burián István, aki többször volt közös pénzügyminiszter és közös külügyminiszter is.⁵² Illetve Szécsén Miklós, Mérey Kajetán vagy Szőgyény-Marich László, akik (nagy)követként vagy konzulként szolgáltak a Monarchia alkalmazásában.⁵³

2.2. Az Akadémia, mint tudományos központ

Az Akadémia fontos tudományos műhelyként is szolgált. Már a kezdetektől fogva összefonódott az oktatás a kutatással, amelyek elsősorban

⁴⁷ SOMOGYI, 2008. 19.o.

⁴⁸ UO. 16.o.

⁴⁹ HHSTA, SB, AKA, BÜCHER 112.o.

⁵⁰ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 170.o.

⁵¹ UO. 190..

⁵² Életéről lásd: Diószegi István (1966): A ballplatzai palota utolsó gazdája, Kortárs, 10 évf. 2. szám.

⁵³ Életükről és előmenetelükről lásd bővebben: Somogyi Éva (2006): Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

gyűjtemények és szakkönyvek szerkesztésében öltöttek testet.⁵⁴ A tudományos életet nem csak az oktatók, de a tanulók is meghatározták, bár utóbbiak általában már csak az Akadémia elvégzése után. A tudományos élet középpontjában a Balkán állt, amihez hozzájárult a térségben igen sűrű osztrák-magyar konzulátusi hálózat.⁵⁵ Az Akadémiáról kikerülő tanulók, új konzuli feladataik mellett, gyakran gyűjtöttek tudományos igénnyel információt a szolgálati helyükről, környezetükről.⁵⁶ Közülük megemlítendő Theodor Ippen és Alfred Rappaport albanológusok, Moriz Wickerhauser, a keleti nyelvek- és Carl Ritter von Sax, a török történelem professzora, valamint sokan mások.⁵⁷ A tanulók mellett az oktatók is magas tudományos-szakmai színvonalat biztosítottak az intézménynek, ugyanis végig szakterületük meghatározó személyei közül kerültek ki. Erre különösen nagy figyelmet fordítottak az 1898-as reformot követően.⁵⁸ Az akadémia oktatói közül magyar szempontból Thallóczy Lajost érdemes kiemelni, aki a Balkánnal kapcsolatos birodalmi gondolkodást is meghatározó történész professzor és politikus volt.⁵⁹

III. A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT ÉS A HÁBORÚ UTÁNI ÚJJÁSZERVEZÉS

Az I. világháború kitörése az Akadémia sorsában is meghatározó volt. A tanulók száma a hadseregbe való bevonulás miatt gyorsan apadni kezdett, ötven tanulóból mindössze tizenhét kezdte meg az 1914/1915-ös tanévet. A háború előrehaladtával pedig az oktatáshoz szükséges alapvető forrásokból és anyagokból is hiány keletkezett.⁶⁰ Ennek tükrében a háború végére megkérdőjeleződött az iskola működése, azonban 1920-ra az akkor igazgató Anton Winter elérte az új Osztrák Köztársaság Külügyminisztériumánál, hogy az intézmény tovább működhessen, leginkább a speciális-szakmai

⁵⁴ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 157.o.

⁵⁵ DEUSCH, 2017. 22–31.o.

⁵⁶ A Monarchia tudományos és politikai életének összefonódásáról a Balkán kapcsán lásd bővebben: Kurt Gostentschnigg (2018): *Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär: Die österreichisch-ungarische Albanologie 1867-1918*. Graz, Springer VS.

⁵⁷ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 159.o.

⁵⁸ UO. 167.o.

⁵⁹ Életéről lásd bővebben: Tömöry Márta (1991): Thallóczy Lajos a történész politikus. In: *In Memoriam Herceghalom 1916*. Budapest, Thallóczy L. Emlékbizottság.

⁶⁰ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 183.o.

tudást adó oktatási tevékenységre hivatkozva.⁶¹ A két világháború között, azonban nem volt akkora utánpótlásra szüksége az új államnak, mint a régi Habsburg Monarchiának, ezért ebben az időben sok külföldi hallgatója volt az intézménynek. A legtöbben a volt Monarchia területéről vagy a kicsit tágabb értelemben vett Közép-Európából érkeztek, ebből kifolyólag nagyon sok eltérő gondolkodású ember szellemi küzdőterévé vált az Akadémia.⁶² A képzést lerövidült a korábbi öt évről két évre, és a bécsi egyetem részeként a gazdasági és történelmi ismeretek hangsúlyosabbá váltak, mint a nyelvi képzés. Ebben a formában egészen 1941-ig működött, amikor a nemzeti-szocialista irányítás a háborúra hivatkozva bezáratta.⁶³

A II. világháború után Ausztria győztesek általi megszállása és bizonytalan külpolitikai helyzete miatt az intézményt nem lehetett újjászervezni. Erre csak az 1955-ös osztrák államszerződés teremtette meg a lehetőséget. Az új osztrák külügyminisztériumot 1959-ben alapították, a vezetője dr. Bruno Kreisky lett, aki felvetette az Akadémia újranyitását. Az intézmény a Külügyminisztérium égisze alatt 1964. június 1-ével jött létre, megszervezésében, több a két világháború között az Akadémián tanuló személy is részt vett.⁶⁴ Az Akadémia neve ettől kezdve lett Diplomáciai Akadémia (német elnevezéssel: *Diplomatische Akademie*), amely végül 1989-ben autonómiát kapott és a Külügyminisztériumtól független intézményként működik ma is. Az Akadémia újrászervezésénél az alapokat a korábbi igazgató, Michael Freiherr Pidoll von Quintenbach memoranduma szolgáltatta 1898-ból. Ez alapján az oktatás célja a történelmi és földrajzi szakoktatás a nemzetközi kapcsolatok tükrében, ami kiegészül a nemzetközi kapcsolatok-elméletek, jogi- és kereskedelmi ismeretekkel. Emellett pedig cél a különböző formális etikettek és kulturális szokások megtanítása, illetve természetesen nagy hangsúlyt fektetnek a nyelvvoktatásra is.⁶⁵ Mindeközben a képzés végcélja is megváltozott, miszerint már nem egy nagyhatalom saját apparátusának utánpótlás képzését jelenti, hanem olyan fiatal diplomaták és nemzetközi szakértők nevelését-oktatását, akik megállják a helyüket a jelen nemzetközi kapcsolatainak mindennapi kihívásai között.⁶⁶ Ezt a napjainkban működő Akadémia, három fő képzési programmal biztosítja, amelyek a

⁶¹ UO. 184.o.

⁶² PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 27.o.

⁶³ UO. 27–28.o.

⁶⁴ UO. 30.o.

⁶⁵ UO. 36.o.

⁶⁶ UO. 45.o.

következők: Nemzetközi kapcsolatok mesterképzés (két éves képzés), diplomata képzés (egy éves képzés) és doktori fokozattal záruló képzés. Ezek mellett, több, rövidebb képzést is kínál, például: speciális diplomáciai- és civil szervezeteknek szóló nyári kurzusok, nyelvtanfolyamok, nyílt vitaestek és számos más program.⁶⁷ Az intézmény ma is Bécs belvárosában található, ahol több nemzetközi szervezet székhelye és számtalan kulturális intézmény gyakorol hatást az itt tanulókra, ezek mellett a széleskörű nemzetközi együttműködési kapcsolatai is növelik a képzés színvonalát.⁶⁸

KONKLÚZIÓ

A tanulmány egy olyan intézmény történetét kívánta bemutatni, amelyben a külügy három fő ágára, a külügyminisztériumi szolgálatra, a diplomáciai szolgálatra és a konzuli szolgálatra készítették/készítik fel a tanulókat.⁶⁹ Ez az intézmény 1754-ben nyitotta meg a kapuit Bécsben, hogy a Habsburg Birodalmat képviselő szakembereket képezzen. Ez a cél 1918-ig megmaradt, azonban tartalma folyamatosan változott az aktuális világpolitikai és világgazdasági helyzet szerint. Illetve a modern bürokratikus állam kialakulásával, amely leginkább a dualizmus időszakában alakult ki. A Külügyminisztérium „nem csak a külpolitika központja, hanem a birodalom egységétörekvéseinek megtettesítője”-ként is funkcionált.⁷⁰ Ennek megfelelően apparátusa is egyre nagyobb létszámmal működött, ami megkövetelte a folyamatos szakember-utánpótlást. Ezt a feladatot szintén a Keleti- később Konzuli Akadémia látta el. Bár a külügy hagyományosan a leggazdagabb arisztokrata családok gyermekeinek tartogatott karriert, az Akadémia és képzése a tehetséges, megfelelő szaktudást elsajátító tanulóknak is biztosított karriert, így a társadalmi mobilitás növelésében is szerepet játszott. A dualizmusban lejátszódó polgárosodási folyamat eredményeképpen a külügyi szolgálat hivatallá vált, így megkövetelte a szakképzettséget, és fizetéssel, illetve hivatali kötelemekkel járó polgári foglalkozássá lett.⁷¹ Ennek intézményes hátterét szintén a Konzuli Akadémia segítette. A képzés végig magas színvonalon, szakértő oktatók bevonásával történt, amely még tudományos életet is eredményezett az

⁶⁷ Lásd bővebben: az Akadémia honlapján: <https://www.da-vienna.ac.at/>

⁶⁸ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 2008. 52.o.

⁶⁹ PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, 1989. 125.o.

⁷⁰ SOMOGYI, 2006. 87.o.

⁷¹ UO. 143.o.

Akadémián és később növendékeinek pályafutása során. Eközben végig hangsúlyos maradt a nyelvi képzése, amely széles skálán mozgott.

Konklúzióként mindenképp megemlítendő, hogy az Akadémia relatíve gyorsan alkalmazkodott tanrendjében a világ mindig változó rendjéhez. Az 1898-as képzési struktúrájának alapvetései mai napig helytállóak, miszerint a nyelvi képzésen túlmutatóan szükséges történelmi, földrajzi, kereskedelmi-gazdasági, jogi és kulturális ismeretekkel is felruházni egy-egy ország külpolitikai szakemberét. Ezen célkitűzések az idén induló Magyar Diplomáciai Akadémia számára is fontosak lehetnek. Szintén érdemes lehet a kapcsolatokat erősíteni az itt bemutatott bécsi képző-hellyel, hiszen a magyar diplomata-képzés történelmileg is kötődik Bécshez, és az ottani tudás és tradíció mindenképpen előnyére válna a magyar külszolgálat és külképviseletek utánpótlását adó új Magyar Diplomáciai Akadémiának is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN (2010): Az albán nemzettéválás kezdetei (1878–1913): a Rilindja és az államalapítás korszaka, Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola.
- DEUSCH, ENGELBERT (2017): Die effektiven Konsuln Österreich(-Ungarns) von 1825-1918. Köln, Weimar, Bécs, Böhlau Verlag.
- DIÓSZEGI ISTVÁN (1966): A ballplatzi palota utolsó gazdája, Kortárs, 10 évf. 2. szám.
- DIÓSZEGI ISTVÁN (2001): Az Osztrák-Magyar Monarchia külpolitikája. Budapest, Vince Kiadó Kft.
- GOSTENTSCHNIGG, KURT (2018): Wissenschaft im Spannungsfeld von Politik und Militär: Die österreichisch-ungarische Albanologie 1867-1918. Graz, Springer VS.
- HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV, SONDERBESTÄNDE: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive, Archive der Konsularakademie, Bücher 112. Bécs, 1883–1891.; Bücher 142. Bécs, 1904.
- PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, HEINRICH (1989): Von der Orientalischen Akademie zur K.u.K. Konsularakademie. Eine Maria-Theresianische Institution und Ihre Bedeutung für den Auswärtigen Dienst der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. In: Die Habsburgmonarchie 1848-1918. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Szerk. Wandruszka Adam – Urbantisch

Peter. VI/1. Wien. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, HEINRICH (2008): A Short History of the Diplomatic Academy of Vienna. Vienna, Diplomatische Akademie Wien

SOMOGYI ÉVA (2006): Hagymány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. Budapest, L'Harmattan Kiadó.

SOMOGYI ÉVA (2008): Modern bürokrácia a közös külügyminisztériumban, Századok, 142. évf. 1. szám.

TEFNER ZOLTÁN (2010): Hogyan tanítottak nyelvet a bécsi Keleti Akadémián? In. Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. Szerk. Háda B., Ligeti D., Majoros I., Maruzsa Z., Merényi K. Budapest, ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

TÖMÖRY MÁRTA (1991): Thallóczy Lajos a történész politikus. In. In Memoriam Herceghalom 1916. Budapest, Thallóczy L. Emlékbizottság.